

Deuteronomium 15:1-18 en die uitroei van armoede in (Suid) Afrika

E H Scheffler

(Universiteit van Suid Afrika)

I'm not interested in the bloody system!

Why has he no food?

Why is he starving to death?

Bob Geldof

ABSTRACT

Deuteronomy 15:1-18 and the eradication of poverty in (South) Africa

Poverty is a problem of both the present day and the ancient world. Endeavouring to draw inspiration from the ancient text of Deuteronomy 15:1-18 to benefit the eradication of poverty today, attention is given in this article to the contexts of the ancient text as well as the context of today. In view of the available resources in the world, it is concluded that through a re-appropriation of the basic values undergirding the biblical text and applying the measures prescribed by present day "clinical economics", it is probable that extreme poverty can be eradicated in the foreseeable future or at least be largely reduced.

1 INLEIDING: VERSKILLENDE KONTEKSTE OP DIE SPEL

Hierdie artikel het ten doel om eerstens Deuteronomium 15:1-18 (wat handel oor die verligting van armoede) eksegeties te ondersoek en dan te beweeg na 'n kritiese hermeneutiese besinning waarin die waardes wat aan die teks ten grondslag lê, verdiskonteer word met die oog op die uitroei van armoede in (Suid-) Afrika. Hierdie "toepassing" van die teks vind nie reglynig plaas nie, maar geskied eerder in 'n dialoog met die teks.

Indien ons 'n tema bespreek wat die antieke bybelboek Deuteronomium en die brandende vraagstuk van armoede in hedendaagse Afrika met mekaar in verband bring, is ons verplig om die verskillende kontekste wat betrokke is in ag te neem. Hierdie kontekste kan beperk word tot die antieke konteks (die oorspronklike kommunikasie van die boek) en die hedendaagse konteks (ons as lesers in 'n [post]moderne wêreld). Deur hierdie kontekste ter

aanvang te bespreek, verdiep ons begrip van die erns van die eksistensiële menslike probleem wat ter sprake is (armoede), sowel as die probleme wat betrokke is met enige hermeneutiese poging om dit aan te spreek.

1.1 Die historiese konteks van Deuteronomium (15)

Die huidige stand van vakkundige gesprekke oor die oorspronklike konteks van Deuteronomium 15 kan slegs beoordeel word in die lig van die navorsingsgeskiedenis wat na die agtiende eeu teruggaan. Die *eerste stadium* van die navorsing, wat vandag nog 'n invloed uitoefen, is die klassieke siening van De Wette (1869; vgl ook Otto 2000:3) wat Deuteronomium verbind met die hervormingsbeweging tydens Josia se regering (639-609) waarvoor in 2 Konings 22-23 berig word¹. Hierdie hervormings het die sentralisasie van die kultus in Jerusalem as hoofdoel gehad, maar dit is vanselfsprekend dat ander kwessies (soos in Deuteronomium vermeld) ook aangespreek is (bv afgodediens en armoede).

Tydens die *tweede stadium* in die navorsing het geleerdes De Wette se oorspronklike tese aangepas deur te beweer dat slegs 'n proto-kopie van Deuteronomium, bestaande uit Deuteronomium 12-13, 16 en 29, in die tempel ontdek is. Hierdie “proto-deuteronomium” of *Urdeuteronomium* het in die Noordryk ontstaan en het na die suide gekom ná die val van eersgenoemde in 721 vC. Alhoewel die boek sogenaamd deur geleerdes “verkort” is, is die “verkorte weergawe” heelwat vroeër gedateer (agste eeu). Deuteronomium 15, die hoofstuk oor armoede, is nie beskou as deel van die *Urdeuteronomium* nie.

Volgens Noth (1981) se welbekende tese het die *Urdeuteronomium* tot die huidige boek ontwikkel en die eerste “hoofstuk” geword van ou Israel se eerste eie geskiedenis, die *Deuteronomistiese Geskiedwerk* (DG). Hierdie gedeelte strek vanaf Deuteronomium tot 2 Konings en vertel van Israel se geskiedenis vanaf die besetting van die land tot die Babiloniese ballingskap (vgl 2 Kon 25). Die Deuteronomis (die outeur[s] van DG) het Deuteronomium 4:44-28:69 voor hom of hulle gehad en die buitenste raamwerk van die boek bygevoeg. Hierdie geskiedenis is

1 Vir 'n kort oorsig oor die navorsingsgeskiedenis van die ontstaan van Deuteronomium waarvan hier ruimskoots gebruik gemaak word, vgl Childs (1979:202-210) en Nicholson (1967).

gedurende die *ballingskap* saamgestel en daarmee wou die outeurs van die gebeure sin maak deur die oorsaak daarvan te beskryf, naamlik afgodediens en desentralisasie van die kultus, veral deur die konings van die Noordryk, maar ook dié van die Suidryk, met die uitsondering van Hiskia en Josia.

Ons bevind ons vandag in die *derde stadium* van die navorsing wat daarop aanspraak maak om selfs meer sentraal te wees tot die oorsprong van die Pentateug en die Hebreeuse Bybel. In wat beskou kan word as 'n sentrale paradigma-skuif in die Pentateugnavorsing (dit behels die weerlegging of ten minste 'n radikale aanpassing van die vier-bronne hipotese) word die boek Deuteronomium nou die middelpunt in die ontwikkeling van die Pentateug.

Die konteks is nog steeds die sewende eeu gedurende die regering van Hiskia, maar die ontstaan van Deuteronomium (veral hoofstuk 13) word gesien as 'n reaksie teen die Assiriese koning Essarhaddon se vasalverdrae waarvolgens absolute lojaliteit van sy onderdane teenoor die koning vereis word. Deuteronomium neem sommige van hierdie tekste oor, maar vereis totale lojaliteit aan Jahwe (in plaas van of in direkte opposisie teenoor Essarhaddon). Die moontlike noordelike ontstaan van Deuteronomium word hierdeur onderspeel². Hierdie siening word deur Otto (2000; 1994:180-186) voorgestaan en deur Le Roux (2005:15-18) ondersteun om 'n vertrekpunt te vorm vir die Pentateugprojek³ van die Universiteite van München en Pretoria (Pro Pent)⁴.

2 Na my mening ondersteun argeologiese bewyse hierdie siening deur die verskyning van talle inskripsies in die agste en sewende eeu wat suggereer dat Juda eers in hierdie tyd in 'n skriftelike kultuur ontwikkel het. Boekrolle uit die periode het nie behoue gebly nie maar dit is logies dat die vermeerdering van inskripsies op ostraka, klip ensovoorts, gepaard sou gaan met die produksie van boekrolle (Finklestein 2001). 'n Weergawe van Deuteronomium kon dus een van die tekste gewees het wat gedurende die laaste dekades van die neo-Assiriese Ryk geproduseer is. Die argeologiese getuienis weerspeel ook die moontlike post-eksiliese datering van *al* die literatuur van die Hebreeuse Bybel (soos deur die sogenaamde Sheffield-Kopenhagenskool gepropageer, vgl Scheffler 1998) en trek die tese dat Deuteronomium as 'n laat-posteksiliese Joodse dokument verstaan moet word, in twyfel.

3 Die Pro Pent-seminaar is 'n gesamentlike projek van die Universiteite van Pretoria en München (Duitsland) wat sedert 2000 jaarliks in Pretoria of München plaasvind. Hierdie artikel is by so 'n byeenkoms as referaat gelewer

1.2 Die hedendaagse konteks: ons as lesers

Ons hedendaagse konteks behels verskeie aspekte: die geografiese lokaliteite van Europa (waar die meeste navorsing oor Deuteronomium plaasgevind het) en Afrika (die armoede waarmee die teks verbind word), of die nouer konteks (wie is ons, die lesers?) waarbinne hierdie hermeneutiese oefening (die Pro Pent-projek van die Universiteite van Pretoria en München) plaasvind.

Die begrip *armoede* is verwant aan al hierdie kontekste, nie slegs as 'n taalfenomeen in 'n verbeelde wêreld nie, maar as 'n werklike situasie in die reële wêreld (in hierdie geval Afrika) waar miljoene mense noodlydend en ontdaan is van die mees basiese materiële middele wat nodig is om hulle te vrywaar van vrees vir siektes, ondervoeding en vroeë sterftes.

Die armoedevraagstuk en die lyding wat daarmee gepaard gaan, definieer dus ons tema as 'n *eksistensiële* tema. Ons moet egter in gedagte hou dat die skrywer van die artikel (ongegag sekere ervarings uit sy kinderdae) nie self arm is nie en dat hy oor 'n kategorie mense skryf wat hy slegs waargeneem het, oor gelees het

en sekere opmerkings oor die hedendaagse Duitse en Suid-Afrikaanse situasie moet binne die konteks van Pro-Pent verstaan word.

4 Daar bestaan variasies van die derde siening. Volgens Von Rad (1961:3-13; 1968:16-21) is Deuteronomium 'n refleksie van die paranetiese gebruik van die wet in die kultus van die amfiktonie en is dit deur die Leviete oorgelewer. Volgens Mendenhall (1954a:26-46; 1954b:50-76) moet die wette van Deuteronomium verstaan word in terme van die Hetitiese vasalverdrae, terwyl Deuteronomium vir Perlitt (1969) 'n verbondsteologie reflekteer wat eers in die sesde en sewende eeue tot stand gekom het met die funksie om die val van die twee koninkryke te verwerk. Driver (1901:lx) argumenteer dat die boek 'n profetiese wetboek met 'n etiese doel is. Deuteronomium 15 pas goed in die konteks van etiese vereistes. Volgens Weinfeld (1972) reflekteer die boek die ou Nabye Oosterse wysheid en is dit deur die koningshuis van Juda gedurende die agste en sewende eeue geskryf. Hierdie sienings opponeer mekaar nie noodwendig nie: elkeen belig sekere essensiële aspekte van die boek se aard. In die strewende na akkuraatheid het baie hipoteses die geneigdheid om te oorvereenvoudig deur 'n antieke teks slegs aan die hand van 'n enkele sentrale motief te verklaar (bv die sentralisering van die kultus). Dit is egter voor die handliggend dat as 'n boek soos Deuteronomium die basis van die Pentateug vorm deurdat dit die "amptelike" Israel van die tyd reflekteer, dit as wetboek eerder 'n verskeidenheid van sake sou weerspieël (vir 'n oorsig, sien Childs 1979:202-210).

en dikwels mee in interaksie was. Daarby moet gesê word dat ook diegene aan wie hierdie artikel oorspronklik voorgedra is, die huidige lesers waarskynlik ook nie. Om al hierdie aspekte van die tema met mekaar in verband te bring, is 'n moeilike taak, indien nie onmoontlik nie. Want wie is ek en wie is ons dat ons saam oor hierdie onderwerp kan besin? Wat het die Duitsers en (hoofsaaklik wit)⁵ Suid-Afrikaners in gemeen wat hulle kwalifiseer om saam oor hierdie tema te reflekteer? Sekere aspekte kan wel in ag geneem word.

Eerstens kan die sogenaamde *groot toeval van die moderne wêreldgeskiedenis* vermeld word, naamlik die saamval van die val van die Berlynse muur met die beëindiging van Apartheid in Suid Afrika. Met die val van die Berlynse muur in 1989, onthou ek het Ferdinand Deist opgemerk dat as dit kan gebeur, ons moed kan skep dat Apartheid gou sou volg. En dit was so. Drie maande daarna (2 Februarie 1990) het F W de Klerk sy historiese toespraak in die Suid-Afrikaanse parlement gelewer wat die einde van Apartheid aangekondig het.

Tweedens het Duitsers en wit Suid-Afrikaners 'n gemeenskaplike verlede, ten minste in een opsig. Ons is oortreders (“perpetrators”). Baie Duitsers is nog in die proses om die gruweldade van die Nazi-regime tydens die middel van die vorige eeu te verwerk. Afgesien van die reflektering hieroor in literatuur, manifesteer dit in aktiewe programme wat Duitsland implementeer om lyding in baie wêrelddele te verlig, asook Duitsland se weerhouding van deelname aan die Irakese oorlog. Die Suid-Afrikaanse kontingent van die Pro Pent-projek bestaan ook hoofsaaklik uit akademici uit die *wit* deel van die Suid-Afrikaanse gemeenskap (die oortreders of “perpetrators” gedurende die apartheidsera). Later in die artikel sal 'n swart Suid-Afrikaanse stem (President Thabo Mbeki s'n) egter aan die woord gestel word om die gesprek te belig en te intensifiseer.

5 Pro Pent seminare word allermins deur slegs wit persone bygewoon. Slegs wit persone het egter die seminaar in Augustus 2004 in München bygewoon waar hierdie voordrag oorspronklik gehou is. Aangesien die meerderheid swart inwoners van Suid-Afrika egter nog, in teenstelling met hulle wit landgenote, arm is, maak die deel van die populasie waartoe die skrywer behoort, wel saak – veral as die probleem van armoede bespreek word.

Derdens kan ‘n mens ook konkludeer dat die Duitse sowel as die Suid-Afrikaanse deelnemers aan die Pro Pent-projek finansiëel redelik *welvarend* is. Hulle praat ten minste nie vanuit ‘n posisie van armoede nie, maar as behorend tot groepe wat reflekteer oor die armes en oor armoede as ‘n fenomeen wat hulle as negatief en onwenslik in die toekomstige wêreld beskou. Ons deel almal ‘n gemeenskaplike ongemak met armoede en alhoewel ons wens dat ons refleksie kan bydra om armoede uit die wêreld te verwyder, besef ons dat dit nie binne ons vermoë is nie. Om die waarheid te sê, ons twyfel of ons refleksie enigsins kan bydra tot die uitwissing daarvan.

Verder, deur in gebreke te wees om vanuit persoonlike ervaring te rapporteer oor wat dit beteken om arm te wees, ontstaan die volgende geldige vrae: Waarom besin ons nog oor hierdie saak? Kwalifiseer ons om dit te doen? Is ons nie voortvarend om ons daarvoor uit te spreek nie? Hierdie vrae moet in alle erns gevra word omdat die gevaar bestaan dat ons teologiese en akademiese pogings slegs by intellektuele oefeninge oor ‘n Bybelteks en ‘n spesifieke sosiale probleem, in hierdie geval armoede, sal bly. En ons moet in gedagte hou dat ‘n suiwer wetenskaplike ondersoek van enige objek, nie die subjektiewe betrokkenheid van die ondersoeker kan ontken nie, selfs al sou die ondersoeker so dink⁶. As die objek van wetenskaplikes se ondersoek nie menslike wesens is nie, is dit redelik skadeloos om subjektiewe betrokkenheid te ontken. Maar as daar mense betrokke is, en dit is mense wat lyding ondergaan (in ons geval as gevolg van armoede) word die ontkenning van ons subjektiewe betrokkenheid ‘n ernstige etiese probleem waardeur, as ons volhou om dit te ontken, ons onself as hardvorig en onmenslik herdefinieer. As “diegene wat het” (“haves”), kan ons reflekteer oor “dié wat nie het nie” (“have-nots”), maar ons kan nie deur ons refleksie onaangeraak bly nie. En as ons in ons ondersoek na statistieke verwys, dien dit nie eenvoudig om armoede as ‘n fenomeen in terme van syfers te objektifeer nie. Inteendeel, om armoede deur middel van statistiek te bestudeer moet ten doel hê om

6 C Jung (1971:27-45) het hom baie skerp hieroor uitgespreek toe hy beweer het dat die sogenaamde “objektiewe” wetenskap ‘n dwaling is. Die mees opvallende rede hiervoor is dat dit ‘n menslike *subjek* is wat sy/haar ondersoek objektief verklaar (afgesien van of die objek konkrete fisiese eienskappe het of menslike wesens behels).

ons insig te verdiep, met die risiko dat dit ons sal aanraak, roer en uiteindelik uitdaag.

Daar is egter 'n vierde gemeenskaplike grond: Ons *gemeenskaplike belangstelling in die boek Deuteronomium*. As Duitsers en Suid-Afrikaners deel ons, uit keuse of noodlot (*Schicksal!*), dieselfde wortels in die Christelike tradisie wat die Ou Testament insluit, en die studie waaraan ons die grootste deel van ons lewens wy. Ons gedeelde Pro Pent-konteks vernou ons gemeenskaplikheid verder tot die Pentateug. Binne die konteks van ons benadering tot die Pentateug speel die boek Deuteronomium 'n sentrale rol, terwyl hoofstuk 15 wat oor armoede handel, letterlik 'n sentrale posisie in die boek inneem. Die afgelope navorsing oor Deuteronomium het na my mening refleksie oor hoofstuk 15 en armoede onafwendbaar gemaak. Otto het in sy werk aangedui (vgl ook Le Roux 2005:1-21) dat die redaksies wat die boek (en die Pentateug as geheel) ondergaan het, tydens sekere “kruispaaie” in Israel se geskiedenis plaasgevind het – gewoonlik as gevolg van etiese eise. Nadenke oor die kruispaaie, waarin ons slegs deur middel van 'n indringende histories-kritiese ondersoek insig kan verkry, het die potensiaal om ons vaardigheid te ontwikkel om parallelle situasies wat ons in ons wêreld konfronteer, raak te sien. Mense was arm gedurende die tyd toe ons teks in die sewende eeu vC ontstaan het, en mense is vandag, 27 eeue later, ook arm.

Maar kan ons meer sê? Is daar verdere ooreenkomste tussen die kontekste van armoede wat nadenke oor die teks en die wêreld van die teks regverdig? En as dit blyk dat ooreenkomste sowel as verskille wel bestaan, is ons bereid om dit in ons soeke na insig te akkommodeer? Is ons bereid om verantwoordelikheid te aanvaar om op ons eie (“in die gees van ons tradisie”) te reflekteer waar ons gekonfronteer word met totaal nuwe en vreemde aspekte van die ondersoek? In die konteks van Pro Pent, is Otto 'n leidende figuur en dien sy werk as 'n uitdaging, maar ons moet ook aan ander benaderings erkenning te gee. Etiese eise rakende armoede en Deuteronomium, kom reeds 'n lang pad. Nie alleen sien die Nuwe Testamentiese skrywers 'n verband tussen die gelykenis van Lasarus (Lk 16) en Deuteronomium 15 nie (vgl Scheffler 1993:66), maar veel is ook gedoen om die ooreenkomste tussen Deuteronomium en

die hedendaagse opvatting van menseregte uit te wys⁷. ‘n Mens kan dus met veiligheid Bultmann se opmerkings oor die historiese Jesus beaam ([1926] 1983:7-15; vgl ook Scheffler 1988:666-668): ons het ‘n algemene holistiese menslike geskiedenis in gemeen. Ten spyte van die verskille tussen nou en toe, kan ons ons beywer om die antieke situasie rondom armoede te verstaan en ons kan dit met die hedendaagse in verband bring. Verantwoordelike hermeneutiek in hierdie geval impliseer dat ons nie die teks en die wêreld van die teks sal forseer om te sê wat ons as relevant beskou nie. Dit vra van ons om die ooreenkomste sowel as die verskille tussen die teks se wêreld en ons eie in ag te neem om soveel as moontlik insig te verkry. Dit lei ons om verantwoordelik en na die beste van ons vermoë as “vrye agente” (Barr 1973:89-11,168-181) op te tree in ons eie situasie. Met ons vraagstellende gees en harte wat ontvanklik is vir aanraking, is dit ons menslike toestand, ons bestemming, *unser Schicksal*. Dit kan vertaal word as ‘n liefde vir (lojaliteit teenoor) “God” (en om te sê “God” is om alles *sub specie aeternitatis* te interpreteer).

2 DEUTERONOMIUM 15:1-18: EKSEGETIESE OORWEGINGS

Soos die titel aandui, het hierdie artikel die geïmpliseerde, definitiewe en ononderhandelbare doelwit om verder te beweeg as ‘n suiwer *an sich* eksegetiese poging na ‘n hermeneutiese onderneming. In wat volg word ‘n vertaling van die teks verskaf wat terselfdertyd die struktuur reflekteer, waarna die teks binne sy historiese konteks ondersoek word. Erkenning word nie slegs gegee vir eksegetiese werk wat reeds op die teksgedeelte gedoen is nie⁸, maar daar word ook gepoog om die resultate in ons hermeneutiese onderneming te akkommodeer.

7 Dit is deur Europeërs sowel as Suid-Afrikaners gedoen. G Braulik (1986:8-24) het verskeie ooreenkomste tussen Deuteronomium en hedendaagse menseregte uitgewys. Ook die Suid-Afrikaanse konstitusie is vergelyk met Deuteronomium (in ‘n Honneurs werkopdrag van die Universiteit van Venda, ongelukkig nie beskikbaar nie).

8 M Oosthuizen (1997:64-91) het vanuit ‘n sosio-retoriese perspektief ‘n deeglike eksegesis, met aandag aan die binnetekstuele, intertekstuele en sosiale en kulturele intertekstuele aspekte, van die teksgedeelte gelewer. Vgl ook E Otto (1994:180-185; 2002:219-239).

2.1 ‘n Sinkroniese blik op Deuteronomium 15:1-18

Die teks bestaan uit drie onderafdelings (versverwysings tussen hakies):

A DRIE BEPALINGS VIR SKULDAFSKRYWING (*SHE-MITTA*)

- I (1) Na elke *sewe* jaar moet julle alle skuld afskryf.
(2a) Daarvoor geld die volgende reëls:
- II (2b) Wie aan ‘n *mede-Israeliet* geld geleen het, moet nou sy skuld afskryf.
(2c) Hy mag nie sy mede-Israeliet, sy broer (*ach*) dwing om te betaal nie, want skuldafskrywing is uitgeroep tot die eer van Jahwe.
- III (3) Van ‘n *uitlander (nokri)* mag jy wel eis, maar wat jou broer skuld moet jy afskryf.

B VIER BELONINGS VIR GEHOORSAAMHEID

- I (4a) Daar sal geen *arme* onder julle wees nie
- II (4b) want Jahwe sal jou ryklik seën in die land wat Jahwe jou God aan jou gee as ‘n *erfdeel* om te besit.
(5) Die voorwaarde is dat jy gehoorsaam is aan Jahwe jou God deur al die voorskrifte na te kom wat ek jou vandag beveel.
- III (6a) Jahwe jou God sal jou seën soos hy beloof het:
(6b) Jy sal aan baie nasies kan *uitleen* maar jyself sal nie hoef te leen nie.
- IV (6c) Jy sal oor baie nasies *heers*, maar oor jou sal hulle nie heers nie.

C VYF VOORSKRIFTE VIR VERSORGING VAN ARMES

- I (7a) As daar by jou ‘n arme is onder jou broers in een van die dorpspoorte in die land wat Jahwe jou God aan jou gee,
(7b) moet jy nie jou *hart verhard* en jou hand sluit teenoor jou arm broer nie
- II (8) maar jy moet jou hand wyd oopmaak en aan hom *genoeg leen* soveel soos wat hy nodig het.
- III (9a) Pas op dat jy nie ‘n *gemene gedagte* in jou hart koester en dink:
(9b) “Die sewende jaar van skuldafskrywing is naby“, en dan met ‘n bose oog na jou arm broer kyk en hom niks leen nie.

- (9c) Hy sal roep na Jahwe en jy sal skuldig wees.
- IV (10) Gee vrylik aan hom en moenie daarvoor *sleg voel* nie, want juis hieroor sal Jahwe jou God jou seën in alles wat jy doen.
- V (11) Die arme sal nie weggaan uit die land nie, juis daarom beveel ek jou om *vrylik te gee* vir jou broer, vir jou behoeftige en jou arme in die land.

D VYF VOORSKRIFTE OOR VRYGEWIGHEID AAN SLAWE

- I (12) Indien jou Hebreuse broer, manlik of vroulik, hom aan jou verkoop het en jou ses jaar as slaaf gedien het, moet jy hom die sewende jaar *vrylaat*.
- II (13) Wanneer jy hom vrylaat moet jy hom nie met *leë hande* laat gaan nie.
- III (14) Jy moet hom *mildelik voorsien* van jou kleinvee, jou dorsvloer en jou parskuip. Gee ruimskoots van dit waarmee Jahwe jou God jou geseën het.
- IV (15) *Dink* daaraan dat jy in Egipte 'n slaaf was en dat Jahwe jou God jou bevry het. Daarom gee ek jou vandag hierdie bevel.
- V (16) Maar as hy vir jou sê hy wil nie van jou weggaan nie, omdat hy jou familie liefhet en dit vir hom goed is by jou,
- (17) neem dan 'n *els* en boor dit deur sy oor in die deur, en hy sal jou permanent jou slaaf wees. Netso moet jy maak met 'n slavin.
- VI (18) Moenie laat dit *moeilik* vir jou wees om hom vry te laat nie, want vir ses jaar het hy jou die dubbele loon van 'n huurling gespaar. Jahwe jou God sal jou seën in alles wat jy doen.

2.2 'n Diakroniese en historiese blik op Deuteronomium 15:1-18

Na my mening kan die volgende eksegetiese resultate as basis vir verdere refleksie aanvaar word.

Eerstens het ons te doen met met 'n *sewende eeuse teks* waarin Judese intellektuele 'n spesifieke (vir hulle onwenslike) werklikheid ervaar, terwyl hulle 'n beter een visualiseer. Op hierdie stadium is Juda onder Assiriese opperheerskappy en die tribute wat aan die Assiriese koning betaal moet word, veroorsaak dat die kohesie van

die gemeenskap bedreig word. Deur middel van handel is Juda in kontak met die res van die Nabye Ooste en 'n monetêre stelsel is in volle swang, maar armoede onder die Judese gemeenskap is ook 'n werklikheid. Deuteronomium 15 spreek hierdie (vir die skrywer) onhoudbare situasie aan en is 'n poging om voorstelle te maak vir die regulering van die geldsake onder die lede van die Judese gemeenskap.

Tweedens bied die teks 'n visie van 'n *ideale gemeenskap*, nie 'n gerealiseerde een nie. Hierdie waarneming, wat meermale deur Otto gemaak is in terme van Deuteronomium as 'n geheel, geld ook vir Deuteronomium 15. Nie alleen spreek die teks die wens uit dat daar geen armes onder die Judeërs sal wees nie (wat impliseer dat die fenomeen wel tydens die opskrifstelling van die teks bestaan het), maar stel dit eksplisiet dat “die armes nie uit die land sal weggaan nie”. Hierdie stelling kan as 'n later toevoeging geïnterpreteer word toe dit duidelik geword het dat die ideaal wat vroeër gestel is, nie gerealiseer het nie. Die leser word dus gelaat met die oorwegende indruk dat armoede wel uitgeroei moet word, maar dat dit uiteindelik nie suksesvol sal wees nie. 'n Poging moet dus des te meer aangewend word, juis in die lig van die twyfelagtige sukses daarvan (Dt 15:11).

Derdens vereis die *politieke konteks* van Juda onder Assiriese regering meer noukeurige aandag. Daar is 'n *nasionalistiese* toonaard in die teks wat nie ontken kan word nie. Die bevel om armoede te verlig is nie bedoel om op 'n universele skaal uitgevoer te word nie, maar binne die grense van die eie gemeenskap. Dit is duidelik uit die teks wat onderskei tussen die *ag* (broer) en *nokri* (uitlander). Die argument sou kon wees dat die *shemittah*-reël (dat skuld na sewe jaar kwytgeskeld moet word) net geld vir diegene wat in die land belasting betaal en siende dat vreemdelinge nie die verpligting het nie, is hulle uitgesluit. Die teks toon egter ook 'n moontlike behoefte om geld uit te leen aan ander persone en daardeur oor hulle te heers (Dt 15:6b). Dit kan òf positief geïnterpreteer word (Israel as seën vir die nasies) òf negatief ('n imperialistiese drang). Binne die konteks van ons tema is dit belangrik, aangesien die etiek wat deur die negatiewe interpretasie geïmpliseer word, ooreenstem met die eksklusiewe etiek van die Nasionale Sosialisme in Duitsland en Apartheid in Suid-Afrika (liefdadigheid moet slegs bewys word tot voordeel van die

binnegroep, maar word geregverdig as tot voordeel van die hele wêreld).

Vierdens, die *shemittah*, of die jaar van kwytstelling (vgl Dt 15:1), verteenwoordig in ons teks die oorblyfsel van 'n vaste formule wat oorspronklik verwys het na 'n wet wat bepaal het dat die land elke sewe jaar moet *braak lê*. By 'n sekere kruispad in die geskiedenis in die sewende eeu is dit toegepas op die vryskelding van skuld. Die vaste formule nooi ons egter om ook aan die oorspronklike betekenis oorweging te skenk, veral as dit *ekologiese* implikasies inhou wat in die hedendaagse armoede-geteisterde Afrika hoog op die agenda is.

Vyfdens spreek die teks die kwessie van *slawerny* aan. Vanuit ons hedendaagse perspektief, sal ons waarskynlik graag wou hê dat die teks slawerny prontuit sou veroordeel en die afskaffing daarvan eis. Daarom is dit nodig om te besef dat ons nie ons 21ste eeuse oortuigings op die teks kan afdwing nie. Dit verhoed ons egter nie om waar te neem dat daar sekere verstellings aan die slawewette in die teks gemaak word om dit meer menslik te maak nie. Dit op sigself het 'n etiek bevat wat, konsekwent toegepas, die afskaffing van slawerny sou impliseer⁹.

In die *sesde plek* moet die blote toepassing van die *shemittah* in die konteks van *armoede* na behore oorweeg word. Kennelik het dit vir die sewende-eeuse skrywer meer belangrik geword om mense se gedrag teenoor mekaar aan te spreek as teenoor die land. Dit suggereer 'n *ernstige sosiale situasie* wat waarskynlik nie gedurende die vroeëre fase van die gebruik van die term bestaan het nie. As sodanig illustreer die teks hier hoe 'n vroeëre tradisie gebruik en toegepas kan word op 'n huidige, veranderde situasie waar daar 'n behoefte bestaan. Die kwessie van armoede word egter ook direk in die teks aangespreek (“daar moet geen arme by jou wees nie”). Dit word die hooftema en saak waarmee die ander motiewe (*shemittah*, *ach* teenoor *nokri*, slawerny) in direkte relasie funksioneer. Dit blyk dat 'n mate van “filosofiese refleksie” oor die kwessie plaasvind (“die armes sal nie weggaan uit jou land nie”). Aangesien hierdie

9 'n Soortgelyke situasie kom voor in die Filemonbrief in die Nuwe Testament wanneer Paulus Filemon vermaan om die slaaf Onesimus as sy “broer” te behandel (vgl verse 16-17,21; Stuhlmacher 1975:42-49,51-54). Vir 'n oorsig oor slawerny in die Ou Testament, sien De Vaux (1961:80-90).

frase ook deur Jesus in die Nuwe Testament aangehaal word (Markus, Matteus en die Evangelie van Johannes, nie Lukas nie) en in die Christelike denke neerslag gevind het, bestaan die dringende vraag of dit nie ondermynend gefunksioneer het ten opsigte van die strewe om armoede in die wêreld uit te wis nie.

Bogenoemde eksegetiese waarnemings uit Deuteronomium 15 vertoon myns insiens verrassende relevante dimensies en ooreenkomste met ons hedendaagse situasie, tot die mate dat ons aangemoedig word om (met behoud van kritiese dialoog) ons hermeneutiese oefening voort te sit.

Die volgende faktore hou verband met uiterste of ekstreme armoede in Afrika:

- 1) die diskrepansie tussen ryk en arm en hoe eersgenoemde laasgenoemde behoort te behandel (skuldvrystelling en deurlopende lening)
- 2) die ekologiese vraagstuk
- 3) die kwessie van globalisering wat verband hou met die gemeenskaplike lot van die mensdom
- 4) slawerny, of die voortdurende diskrepansie in verdienste tussen ryk en arm.

Voordat hierdie sake aangespreek word, is sekere opmerkings rakende armoede in die konteks van (Suid-) Afrika nodig.

3 ARMOEDE AS 'N KRITIESE PROBLEEM IN (SUID-) AFRIKA

Soos in die geval van die tsoenamiramp, word veral die gelowige uitgedaag deur die onuitspreeklike lyding wat die inwoners van Afrika (veral kinders wat nie gevra het om gebore te word nie) moet verduur¹⁰. In wat gesien moet word as 'n beperkte poging om die diepte van die probleem te peil, is dit nodig dat sekere statistiese data onder die loep kom. Vir die bespreking wat volg word onderskei word tussen drie soorte armoede¹¹.

10 Gedurende die vloede in Mosambiek in 2001 toe mense in bome moes klim om te oorleef, het reddingswerkers gerapporteer dat die meeste feitlik niks verloor het nie omdat hulle niks besit het nie.

11 Die volgende data word deur die Wêreldbank erken en deur Sachs (2005a:20; 2005b:26-36) opgesom.

Uiterste, ekstreme of absolute armoede (“the poverty that kills”), waar mense met minder as R7(\$1) per dag moet oorleef, kronies honger is, ontnem is van basiese beskutting, veilige drinkwater, sanitasie, genoeg kleding, gesondheidsorg en opvoeding. Omtrent een biljoen van die wêreldbevolking van ses biljoen val in hierdie kategorie. Meer as 8 miljoen mense sterf jaarliks (meer as 20,000 per dag) as gevolg van ekstreme armoede. Dit kom hoofsaaklik in ontwikkelende lande voor. Die grootste getalle kom in Asië voor (ongeveer 650 miljoen), maar Afrika het die hoogste proporsionele getalle: amper die helfte van die bevolking (ongeveer 300 miljoen). Die situasie van ekstreme armes word verder vererger deur faktore soos HIV/VIGS, droogtes, isolasie en burgeroorloë.

Matige armoede (“*moderate poverty*”), waar mense met tussen R7 en R15 (\$1 en \$2) per dag oorleef wat beswaarlik aan hulle behoeftes voldoen.

Relatiewe armoede (“*relative poverty*”) is gebaseer op ‘n huishoudelike inkomste wat laer is as die nasionale gemiddeld. Mense wat in relatiewe armoede leef, verbeur dinge wat die middelklas as vanselfsprekend aanvaar.

Alhoewel bykans twee biljoen mense in die kategorieë van matige en relatiewe armoede val (wat beteken dat die helfte van die wêreld se ses biljoen mense as arm beskou word) spreek dit vanself dat wat die vraagstuk van die verligting van armes se lot (soos in Dt 15) betref, *ekstreme* armoede die meeste aandag moet kry.

Volgens Sunter (1992:16) word die grootste gedeelte van die wêreld se ekonomie (ongeveer 80%) in die Weste geproduseer (Noord-Amerika, Australië en Nieu-Seeland), alhoewel slegs 15% van die wêreldbevolking in hierdie lande woon. Mense in die Weste verdien (per capita) ongeveer 50 keer meer as dié in die armste lande waarvan die meeste in Afrika geleë is. Wat Afrika se situasie van ekstreme armoede selfs erger maak, is dat dit in die afgelope twee dekades versleg het terwyl die res van die wêreld (Asië ingesluit) relatief meer voorspoedig geword het.

In vergelyking met die res van Afrika, is Suid-Afrika se situasie relatief beter. Suid-Afrika se Bruto Binnelandse Produk (BBP) is nie net die hoogste in Afrika nie, maar dit bestaan uit ongeveer 25-30% van dié van Afrika as geheel, wat aansienlik is as Suid-Afrika se oppervlakte (4% van die kontinent) en bevolking (6-7% van die bevolking) in ag geneem word. Verder word 50% van

Afrika se elektrisiteit in Suid-Afrika gegenerer; 90% van Afrika se staal word in Suid-Afrika geproduseer; 40% van alle vervaardigde produkte word hier geproduseer, en Suid-Afrika hanteer 69% van Afrika se spoorvrag. Suid-Afrika het 32% van die kontinent se motors en 45% van alle teerpaaië kom hier voor (SA Stigting 1994:28; vgl ook Scholtz 1996).

In die wêreldkonteks is Suid-Afrika 'n sogenaamde “middel”-land en word ekonomies ongeveer 40ste (uit 191) geplaas. Vanuit 'n armoede perspektief is die situasie in Suid-Afrika egter krities. Die gaping tussen ryk en arm is geweldig groot. Slegs omtrent 10% van die bevolking verdien genoeg om belasting te betaal. Die arm mense is meestal swart. Swart mense vorm 75% van die bevolking maar verdien slegs 35% van die totale persoonlike inkomste¹². Wit mense verdien ongeveer nege keer meer as swartes, wat hulle as 'n groep op dieselfde vlak as die Weste plaas. Ongeveer vier miljoen mense in Suid-Afrika is werkloos (10% van die bevolking en 35% van die ekonomies-aktiewe bevolking). Volgens die Wêreldbank leef bykans 40% van die swart bevolking (15 miljoen) in ekstreme armoede. 'n Mens kan dus tot die slotsom kom dat Suid-Afrika se relatiewe positiewe posisie in die Afrikakonteks slegs die ongunstige armoedesituasie van die res van die kontinent beklemtoon. Die diskrepansie tussen ryk en arm in Suid-Afrika verhinder ook die land om 'n hoofrol te speel in armoedeverligting in die res van Afrika.

In sy inhuldigingstoespraak (Mbeki 2004:19) met sy tweede ampstermyn as President van Suid-Afrika het President Thabo Mbeki op 'n amper poëtiese wyse Suid-Afrika se armoede-situasie opgesom:

“It was a place in which to be born black was to inherit a lifelong curse. It was a place into which to be born white was to carry a permanent burden of fear and hidden rage.

It was a place that decreed that some were born into poverty and would die poor, their lives, in the land of gold and diamonds, cut short by viral ravages of deprivation.

12 Ek is ten volle bewus daarvan dat om swart mense met wit mense te vergelyk, as polities ‘inkorrek’ geïnterpreteer kan word. Hierdie opmerkings moet egter gesien word in die konteks van 'n poging om lig te werp op die nood van armes.

It was a place where others always knew that the accident of their birth entitled them to wealth. Accordingly, these put aside all humane values, worshipping a world who's only worth was the accumulation of wealth...

It was a place in which squalor, the stench of poverty, the open sewers, the decaying rot, the milling crowds of wretchedness, the unending images of a landscape strewn with carelessly abandoned refuge, assumed an aspect that seemed necessary to enhance the beauty of another world of tidy streets, and wooden lanes, and flowers' blossoms offsetting the green and singing grass, and birds and houses fit for kings and queens, and lyrical music, and love”.

Voordat aandag gegee word aan die hedendaagse poging om ekstreme armoede tot 'n einde te bring, moet oorweging geskenk word aan sekere ander verwante kwessies wat deur Deuteronomium 15 opgeroep word.

4 GLOBALISERING: OORSAAK OF UITROEIER VAN ARMOEDE?

In die teks van Deuteronomium 15 word 'n duidelike verskil gemaak tussen die *ach* (broer) en die *nokri* (vreemdeling). Sewende-eeuse Judeërs word gemaan om om te sien na hulle eie volksgenote wat hulle soos broers moet liefhê. Dit geld nie vir inwoners van ander lande nie. Aan laasgenoemde mag uitgeleen word en skulde ingevorder word met 'n verskuilde verwagting om oor hulle te heers (Dt 15:6b). Of dit as altruïstiese of egoïstiese gedrag beskou moet word is debatteerbaar. Wat ons in gedagte moet hou, is dat Deuteronomium se voorskrifte voortspruit uit 'n konteks wat 27 eeue van ons s'n verwyder is – 'n pre-industriële en ongeglobaliseerde wêreld. Oor wie vandag in die geglobaliseerde wêreld as “broer” (of “suster”) kwalifiseer, sal definitief herbesin moet word. Aan die hand van Deuteronomium 15 behoort die positiewe (universele) waarde van saamleef in 'n hegte (nie-eksklusiwistiese) gemeenskap waarin armoede afwesig is, nagestreef te word.

In arm lande het die proses van globalisering die effek van 'n twee-snydende swaard (vgl Du Toit & Lubbe 2002). Die nadelige uitwerking word as volg deur Mbeki (2004:19) opgesom:

“Neither can we escape involvement in the struggle to confront the negative outcomes of globalisation, the growing

impoverishment of billions across the globe, and the failure of the multilateral institutions, including the United Nations, to respond quickly and effectively to needs and aspirations of those who are poor and do not dispose of immense power”.

Globalisering is nie ‘n keuse vir individue of nasies nie, maar ‘n gebeurtenis wat outomaties plaasvind. Met die beskikbare hulpbronne (bv informasietegnologie en die beskikbaarheid van vervoer) het die wêreld ‘n kleiner gemeenskap, ‘n “dorpie” (die spreekwoordelike “global village”) geword. Dit is nie meer moontlik vir nasies om in isolasie te leef sonder om beïnvloed te word, of kennis te neem van wat elders gebeur nie. Deur globalisering het die wêreld die potensiaal om in een groot kapitalistiese samelewing te ontwikkel met ‘n aantal kleiner maatskappye wat ‘n groter porsie van die koek kry. Die negatiewe uitwerking hiervan is dat armer gemeenskappe wat nie by magte is om te kompeteer nie, agtergelaat word. Aan die ander kant is die positiewe resultaat dat genoeg rykdom in die wêreld geskep word om alle armoede uit te roei¹³. Alhoewel dit blyk dat globalisering met sy positiewe en negatiewe gevolge onafwendbaar is, het mense en hulle regerings ‘n keuse oor hoe om daarop te reageer. En sodanige keuse kan ingelig word deur ‘n kritiese toepassing van Deuteronomium 15. Mbeki (2004:19), met ‘n Pentateugse (!) verwysing na (die gebrek aan) *broederskap* soos uitgedruk in Genesis 4:9, het ‘n weg aangedui wat, alhoewel dit nog nie plaasgevind het nie, ‘n globale visie kan word wat deur alle mense oor die wêreld onderskryf word:

“We chose (the path of national unity and reconciliation – EHS) what seemed impossible because to have done otherwise would have condemned all our people, black and white, to a bloody and catastrophic conflict. We are proud that every day now, black and white South Africans discover that they are, after all, one another’s keeper.

We must use our human and material resources and the genius of our people to build an economy that addresses their needs,

13 ‘n Situasie wat onmoontlik is om in te dink voor die Industriële Rewolusie van twee eeue gelede, toe (met die uitsondering van ‘n klein persentasie) al die mense in die wêreld arm was. Die skilderye van Europese kleinboere deur die Nederlandse skilder Vincent van Gogh dien as ‘n skerp herinnering aan daardie situasie.

that gives us the means to end the wretchedness that continues to define some of being less human than others.

We share this and other goals with the rest of our continent and the African Diaspora, as well as the billions across the globe who continue to suffer as millions in our country do. Nothing can separate us from these masses with which we share a common destiny.

Rather, we must and will at all times strive to strengthen our links with them, together to determine what we must do to solve our shared problems.

We are greatly inspired that, having achieved the goal of total liberation of Africa from colonial and white minority domination with the defeat of the apartheid regime, our continent acted to establish the African Union and initiate its development programme, the New Partnership for Africa's Development.

Our joy today, when we celebrate an African achievement (10 years of democracy in South Africa - EHS), is tempered by the reality that we live in a troubled world. None of us can be indifferent to the violence that continues to claim lives in various countries in the Middle East, including Palestine, Israel, Iraq and Saudi Arabia.

We cannot be indifferent to the acts of terrorism that took away many lives in Nairobi, Dar-es-Salaam, New York, Madrid and elsewhere.”

As so'n visie van broederskap en susterskap onderneem word, val die onderskeiding tussen *ach* en *nokri* as gevolg van globalisering weg. Die hedendaagse teenhanger van die Judese gemeenskap van die sewende eeu moet geïnterpreteer word, nie as enige ander eksklusiewe nasionale gemeenskap nie, maar as die wêreldgemeenskap as 'n geheel. Al die mense op aarde is broers en susters van mekaar, almal vorm saam een groot familie. Geen menslike wese op aarde behoort arm te wees nie.

5 EKOLOGIE, DIE GOEIE AARDE EN ARMOEDE

Ons het reeds daarna verwys dat die *shemittah*, of die jaar van vryskelding in Deuteronomium 15, die oorblyfsel is van 'n vaste formule van 'n wet wat bepaal het dat die land elke sewende jaar moes braak lê. 'n Weergawe van die oorspronklike *shemittah*-wet

word in Eksodus 23:10-11 aangetref. In Levitikus 25:1-7 lui ‘n langer weergawe as volg:

Ses jaar mag jy jou lande saai en die oes insamel, maar die sewende jaar moet jy dit braak laat lê. Die armes onder jou mag van die opslag eet, en wat hulle laat oorbly, kan die wilde diere vreet. So moet jy ook met jou wingerde en olyfbome maak.

Dat die oorspronklike *shemittah*-wet (dat die grond moet braak lê) in Deuteronomium toegepas word op die vryskelding van skulde, verhoed ons nie om te wonder of die ekologiese implikasies van die oorspronklike wet nie relevant sou wees vir die situasie in hedendaagse Afrika nie. As gevolg van armoede in Afrika word klein lappies grond dikwels so oorbenut dat dit oor ‘n tydperk nie meer genoeg kan produseer vir die armes wat daarvan afhanklik is nie. Om goed te wees vir die aarde self kan daarom geïnterpreteer word as voordelig vir die armes (soos vir die armes en die diere(!) in die oorspronklike wet).

‘n Bewaringsekologiese benadering tot Afrika se land of grond hou ook ‘n ander voordeel in vir armes, sowel as vir die wêreld as geheel, wat ‘n wen-wen situasie tot gevolg kan hê. Afrika besit die wêreld se beste ongeskonde natuur. Mense van die eerste wêreld waar grond gewoonlik in die proses van vooruitgang ten volle benut word, is gefassineer hierdeur. Uitstekende weersomstandighede vergoed vir Suid-Afrika se waterskaarsste. Toerisme is ‘n fenomeen van die moderne wêreld wat ‘n “natuurlike manier” daarstel om rykdom te herverdeel. In plaas van om net uit te deel, beskerm die toerismebedryf arm nasies se menswaardigheid deur geleenthede te bied waardeur hulle met eerlike arbeid hulle armoede kan ontgroeï. Dit bring ook inwoners van die eerste wêreld in direkte kontak met armes, sodat finansiële bydraes aan die armes nie bloot as luukse skenkings funksioneer nie. Daar word gesê dat tien toeriste wat Suid-Afrika besoek een werksgeleentheid skep. Hektare grond wat in bewaringsgebiede omskep word, het die potensiaal om rykdom te skep vir die plaaslike bevolking, mits dit deur genoeg toeriste besoek word. Hulp aan en broederskap teenoor Afrika hoef nie ‘n “asketiese monetêre selfopoffering” te wees waar die selfs die idee van “liefdadigheid” in kapitalistiese terme funksioneer nie. Natuurlik is geld welkom waar nodig, maar Europeërs word genooi om Afrika te besoek en te geniet en om hulle geld te spandeer op die relatief

goedkoop voedsel en akkomodasie en om Afrika se aandenkings en handwerk te koop¹⁴. Na 'n aangename besoek (baie Europeërs besoek die kontinent meer as een keer) kan Afrika aan hulle medelandgenote as 'n toeriste-bestemming gepropageer word. Afrika het die natuur en Europa die fondse, sodat die regverdige uitruiling wat toerisme meebring geen uitbuiting is nie.

Alhoewel toerisme in die moderne sin nie in die sewende eeu waarin Deuteronomium 15 oorspronklik gefunksioneer het, bestaan het nie, is dit in lyn met die basiese gesindheid van die teks en die teks agter die teks (bewaring van die land en broederskap).

6 VRYSKELDING VAN SKULD (EN VERWANTE AANGELEENTHEDE)

Daar is twee maniere waarop Deuteronomium 15 die probleem van armoede in die sewende eeuse Judese gemeenskap aanspreek, naamlik die *vryskelding van skuld* en die *leen van geld* (Dt 15:10-11 moet in terme van die uitleen van geleed geïnterpreteer word). Ons word nie ingelig oor rentekoerse¹⁵ en inflasie- of deflasiekoerse nie en mense in daardie gemeenskappe was feitlik sekerlik ook nie bekend met die konsepte nie. Ons is dus nie in die posisie om te oordeel oor die regverdigheid van die uitleen van geld oor 'n periode van sewe jaar nie.

Wat ons uit die teks kan aflei is dat die uitleen van geld aan skuldenaars moet geskied om hulle te help en nie om hulle uit te buit nie, om armoede te verlig en nie om dit te skep nie. As armoede deur ander omstandighede veroorsaak is, behoort die krediteur of die "ryk

14 Afrikakuns (veral houtbeelde en handwerk) vorm 'n eie genre en is van hoë artistieke waarde. Wat my van sommige Europese huise beïndruk het is dat hulle 'n vertrek of 'n muur het waar Afrikakuns uitgestal word. Die kuns herinner die eienaars voortdurend aan Afrika en is 'n teken dat Afrika deel van hulle lewe geword het.

15 Dit is belangrik om daarop te let dat in sommige hedendaagse pre-industriële gemeenskappe (soos bv Afrika) rente op lenings (bv 10%) op 'n maandelikse basis bereken word. In sodanige gevalle waar die krediteure ten minste sewe maal die oorspronklike bedrag kry, beteken die afskryf van skulde na sewe jaar nie liefdadigheid nie, maar die beëindiging van uitbuiting. Dit is egter moontlik (in die lig van die baie voorskrifte wat die heffing van rente in Israel verbied), dat die *shemittah*- en uitleenwette as uitdrukkings van vrygewigheid gegeld het (Dt 11:10-11).

persoon” die skuld af te skryf, omdat armoede as ‘n euwel¹⁶ beskou is wat nie in ‘n broedergemeenskap tuishoort nie. Dit moet ook vermeld word dat die opmerking in Deuteronomium 15:11 (dat daar “altyd armes in die land sal wees”) nie in die teks is om ‘n afwatering van ‘n poging tot armoedeverligting te regverdig nie, maar eerder om dit te intensifiseer (“dáárom, gee vrylik aan jou broer”). Dit is interessant om daarop te let dat die voorskrif nie die blote uitdeel van goed behels nie maar dat die maatreëls (skuldvriskelding en die leen van geld) die waardigheid van die ontvangers in die gees van broederskap beskerm¹⁷.

Vandag is die afskryf van arm Afrika-lande se skuld ‘n sterk moontlikheid en word die betrokke bybeltekste dikwels aangehaal om die optrede te motiveer. Gesien vanuit die perspektief van armoede-verligting, is die afskryf van skulde bedoel om die regerings van arm lande in staat te stel om deel te neem aan die verligting van hulle eie mense se armoede sonder om gekortwiek te word deur skulde van die verlede. Volgens McAllister (2005:39) skuld Afrika nog \$293 biljoen en betaal \$15 biljoen per jaar aan rente en fooie. Sommige arm Afrikalande spandeer dus meer aan rente op lenings en die terugbetaling van skuld as aan gesondheid en opvoeding. Omdat hulp aan die armes nie uitsluitlik ‘n saak van blote uitdeel behoort te wees nie (wat oop is vir korrupsie en sodoende armoede kontinueer), blyk dit korrek te wees dat eerste-wêreld regerings regverdige kontrole van skuldenaar-nasies vereis en

16 Dat armoede gesien is as ‘n euwel in die Deuteronomiumteks is baie betekenisvol in die lig van die siening in die later Judese en vroeë Christelike gemeenskap toe die konsep gespiritualiseer en selfs as ‘n deug beskou is. Alhoewel daar ruimte is om matigheid as ‘n deug te beskou, is ons Deuteronomiumteks na my mening meer gepas vir ons situasie van vandag. Deur dit te idealiseer word armoede en menslike ellende gekontinueer, en is dit net so skadelik soos om seksuele onthouding te idealiseer in die konteks van die HIV/VIGS pandemie.

17 Mbeki (2004:19), waarsku teen ‘n kontemporêre situasie waar eerste-wêreld nasies “consign Africa to the periphery of global human society as a fit object for sustenance through charitable donations”. Volgens hom, “Africans must achieve the outcome that [they] cease to be beggars, and deny others the possibility to sustain racist prejudices that dehumanise even those who consider themselves superior”.

dat hulle aandrang dat die proses van armoedeverligting in vennootskap geskied¹⁸.

7 SLAVERY: WERKLIK AFGESKAF?

Aangesien slawerny in die vroeë negentiende eeu afgeskaf is, kan die vraag gestel word waarom Deuteronomium 15:12-18 bespreek word in die konteks van die ideaal van 'n gemeenskap sonder armoede. Die verse oor slawerny word egter juis aan die voorafgaande verse verbind deur die tema van armoede en die *shemittah*-wet.

Op grond van hulle status, was slawe arm en die vrystelling van slawe in die sewende jaar (weer eens slegs binne die eksklusiewe kring van die Judese gemeenskap) kan geïnterpreteer word as 'n standpunt ten gunste van die algehele afskaffing van slawerny. In die humanisering van die slawewette (sien die progressie in terme van Eks 21:1-11), word feitlik alles, behalwe die vrystelling van slawe op hierdie stadium in die geskiedenis gekommunikeer. Eksplisiete voorskrifte word gestel dat slawe nie arm ten tye van hulle vrystelling sal wees nie. Hulle (manlik sowel as vroulik) moet nie met leë hande weggestuur word, nie maar behoort van hulle vorige eienaars rykdom (skape, mielies en koring) te ontvang. Daar word selfs voorsiening gemaak vir slawe wat as slawe sou wou aanbly vir redes (waarskynlik meestal ekonomies) wat hulle self as meer voordelig sou beskou (Dt 15:12-18).

Alhoewel die stelsel van slawerny as sodanig dus nie afgeskaf is nie, is die maatreëls wat voorgeskryf word van so'n aard dat slawe (vry of onvry) deel kan wees van die armoedevry gemeenskap wat die outeur in gedagte het. Die hunkering om die lot van die armes te verlig, word dus ten volle in hierdie teksgedeelte gekommunikeer.

Die klem op armoede in die slawewette dwing ons in ons hedendaagse situasie om na te dink oor die kwessie van slawerny in ons huidige wêreld, al is dit in die vroeë negentiende eeu amptelik

18 Scholtz (1996:39) vestig die aandag op die feit dat sodanige vennootskap moontlik is (verwysende na die geval van Zambië). Volgens Stephan Denning (aangehaal in Scholtz 1996:53) "it is difficult to find a nation that has done more. ... (Zambia has) moved from an almost controlled economy to one almost completely liberalised. To accomplish that in 28 months is extraordinary". Op 13 Junie 2005 is agtien arm Afrika-nasies se buitelandse skuld afgeskryf (ondermeer dié van Zambië).

afgeskaf. In Suid-Afrika word slawerny nie toegelaat nie maar is sommige sogenaamde “vry” mense beter daaraan toe? Die vraag moet gestel word in terme van lone wat op sekere Suid-Afrikaanse plase verdien word¹⁹. Ten spyte van regeringswette wat ‘n minimumloon van ongeveer R1000 per maand voorskryf (wat werkers beswaarlik in die kategorie van relatiewe armoede plaas), verdien hulle in baie gevalle nog omtrent R15 per dag (matige armoede). Aangesien ongeveer 35% van mense in die arbeidsmark in Suid-Afrika werkloos is, heers die wet van vraag en aanbod nog steeds. Die gevolg is dat omtrent 50% van alle swart Suid-Afrikaners (15 miljoen) blootgestel is aan ekstreme armoede (wat doodmaak)²⁰.

8 OOR DIE EINDE VAN ARMOEDE

“Daar sal altyd armes in jou land wees.” Kan ekstreme armoede uitgewis word of moet ons Deuteronomium 15:11 (ook Mt 26:11; Mk 14:7 en Jn 12:7²¹) interpreteer asof dit nie moontlik is nie? As daar altyd arm mense sal wees, beteken dit armoede op groot skaal of insidente van individuele armoede wat selfs ook in sogenaamde “ryk” lande voorkom? Watter soort armoede word bedoel: ekstreme, matige of relatiewe armoede?

Ons het gesien dat die opmerking in Deuteronomium 15:11 funksioneer as ‘n aansporing om armoede te verlig en nie as ‘n

19 ‘n Oorblyfsel uit die slawetyd bestaan nog in die taal wat in die Suid-Afrikaanse arbeidsmark tussen werkgewer en werknemer gebesig word. Boere word nog wyd as “baas” of “master” aangespreek in plaas van die gebruikelike “meneer” of “sir”. Die kwessie is so sensitief dat met die Afrikaanse Bybelvertaling in die vroeë tagtigerjare, gekleurde mense, wie se taal ook Afrikaans is, beswaar aangeteken het teen die kontekstueel korrekte gebruik in die vertaling van die term “baas” (vir *kurios*). Hulle slegte ervaring van die verlede het die blote gebruik van die term taboe gemaak.

20 Dit is ironies dat nie net die uiterste armes in Suid-Afrika sterf van “armoede wat doodmaak” nie, maar dié wat het, word ook doodgemaak deur desperate arm mense (soos die talle plaasaanvalle en gewelddadige inbrake in die RSA getuig). Ongelukkig besef baie wit Suid-Afrikaners nog nie dat daar ‘n korrelasie bestaan tussen die moorde en armoede, en nie tussen die moorde en die sogenaamde “inherente boosheid van swart mense” nie. Daarom sal dit op die lang termyn nie veiligheidsheining wees wat die moorde sal laat afneem nie, maar die uitwissing van armoede en werkloosheid.

21 ‘n Teks wat in Lukas se evangelie weggelaat word, heel waarskynlik in die lig van laasgenoemde se positiewe klem op die armes (vgl Scheffler 1993:63).

defaitistiese aankondiging wat pogings om dit uit te wis, te ondermyn nie. Miskien is die grootste struikelblok in die uitwissing van armoede die mite dat dit nie gedoen kan word nie. Hierdie mite moet dringend die nek ingeslaan word.

Uiterste of ekstreme armoede bestaan die afgelope twee eeue feitlik nie meer in Europa nie. Daar is ook 'n merkbare afname in ekstreme armoede in Asië as gevolg van ekonomiese opbloei. Volgens Sachs (2005:30) kan ekstreme armoede in Afrika teen 2025 uitgewis wees as genoeg geld ingesamel word wat korrek aangewend word. Indien, wat hy “clinical economics” noem, toegepas word waarvolgens bestaande kennis oor ontwikkeling in die praktyk toegepas word, kan verstommende sukses bereik word.

Die prys vir die uitwissing van ekstreme armoede in Afrika is relatief laag. Eerste-wêreld nasies behoort 0.7% van hulle Bruto Nasionale Inkomste daarvoor te begroot. Die doelwitte is reeds deur Swede, Nederland en Noorweë bereik en beloftes is deur Duitsland gemaak. Ongelukkig spandeer die Verenigde State slegs 0.16% van hulle BNI op armoede-verligting in Afrika (ongeveer \$16 biljoen per jaar, terwyl hulle 30 keer meer spandeer op militêre uitgawes). Dit is dus duidelik dat die Verenigde State (as 'n hoofrolspeler) hulle beleid sal moet verander as hulle 'n poging om ekstreme armoede uit te roei, wil laat slaag²².

Een van die faktore wat die Verenigde State daarvan weerhou om meer hulp aan Afrika te verleen, is die korrupsie in die Afrikaregerings en Afrika se ondemokratiese regeringstelsels. Aan die ander kant het kinders wat van honger sterf, geen aandeel aan regering se korrupsievlakke nie en is hulle nie verantwoordelik vir regeringstelsels nie. Sachs (2005b:34) stel verder voor dat die geld nie eenvoudig aan regering geskenk word nie, maar aan die Groot Vyf ontwikkelingsintervensies ('Big Five development interventions') wat uitgevoer moet word in vennootskap tussen skenkerlande en ontvangende regering. Weeldeskenkings sonder betrokkenheid moet vermy word. Die ekonomiese Groot Vyf behels die volgende (Sachs 2005a:233-234):

22 Volgens Sachs (2005b:30-35) het die VSA oorlog verklaar teen terrorisme, maar nagelaat om die dieper oorsake van globale onstabiliteit aan te spreek. McAllister (2005:38) waarsku dat om Afrika te laat stagneer, “is morally outrageous and, in an age when failed states spawn terrorists, just plain stupid”.

(1) *Die verbetering van landbou* met kunsmis, dekgewasse, besproeiing en verbeterde saad wat bestaande voedsel-produksievlakke van plaaslike boere kan verdriedubbel. Dit sal kroniese honger spoedig stil. Hulp in die vorm van hierdie kommoditeite elimineer die moontlikheid dat dit deur korrupsie verlore kan gaan.

(2) *Die verbetering van basiese gesondheid* beteken dat vir elke 5000 mense ‘n dorpskliniek met een dokter en een verpleegster benodig word. So kan malaria en HIV/VIGS-verwante infeksies maksimaal behandel word.

(3) *Investering in opvoeding* behels maaltye vir kinders by die skool (wat gesondheid en die kwaliteit van opvoeding verbeter) en bykomende opleiding in boerderyvaardighede, rekenaargeletterdheid, instandhouding van die infrastruktuur en houtwerk as ambag.

(4) *Elektrisiteit* voorsien lig en stel leerders in staat om saans te studeer. Rekenaars moet toeganklik word vir skole, pompe vir veilige boorgat- of fonteinwater, krag vir die maal van graan, yskaste vir verkoeling en bewaring van voedsel, ensovoorts.

(5) Met die voorsiening van *skoon water en sanitasie* verbeter mense se gesondheid en word werksure bespaar.

Volgens Sachs (2005b:34) is die koste om die Groot Vyf te implementeer redelik laag (bykans R500 per persoon per jaar). Om ontslae te raak van ekstreme armoede in landelike gemeenskappe van ‘n land soos Kenia, sal die koste \$1.5 biljoen per jaar bedra – 300 keer minder as Amerika se militêre begroting. “Sooner rather than later, these investments would repay themselves not only in lives saved, children educated and communities preserved, but also in direct commercial returns to the villages and the chance for self-sustaining economic growth” (Sachs 2005b:34).

9 GEVOLGTREKKING

Ons ondersoek (en reflektering) het aangetoon dat, alhoewel prysenswaardig in die oorspronklike konteks, die voorskrifte van Deuteronomium 15 nie op ‘n fundamentalistiese manier direk op ‘n unieke situasie soos dié in (post)moderne (Suid-) Afrika toegepas

kan word nie. Die basiese menslike waardes wat uit die teks spreek, kan egter vir ons 'n boodskap inhou as ons op 'n kritiese en kreatiewe wyse daarmee in dialoog tree. Deur die teks deur middel van die histories-kritiese metode in sy oorspronklike konteks te lees, kry ons insig in die wyse waarop die bybelskrywers hulle oorgelewerde teks of tradisies herinterpreteer het om dit toepaslik en relevant te maak vir die eise van nuwe omstandighede. Insgelyks kan ons dus ook die waardes en voorskrifte van die teks krities herinterpreteer en word ons ook aangespoor om ook die wêreld waarin ons leef – 'n wêreld waarvan die helfte van die inwoners as arm geklassifiseer word – krities en kontekstueel te bestudeer. Daardeur word ons uitgedaag om op 'n kreatiewe wyse ons kritiese studie van die teks in verband te bring met die kritiese studie van ons hedendaagse situasie. Alhoewel die Bybel nie vir ons eenvoudige en direkte antwoorde gee nie, word ons getroos en bemoedig deur die feit dat indien die mense van die Bybel kreatief sonder die Bybel kon nadink oor godsdiens en hulle wêreld, dit “Bybels” is dat ons dit ook mag doen.

Ons poging om Deuteronomium 15 te verbind met die brandende vraagstuk van armoede in Afrika het getoon dat die kritiese en wetenskaplike studie van die Pentateug (soos deur Pro Pent voorgestaan), nie sinloos of net 'n “glaspêrelspel” (*Glasperlenspiel*²³) van intellektueles is wat geen praktiese toepaslikheid vir ons wêreld en menslike lyding in die wêreld het nie. Inteendeel, dit kan, terwyl ons die intellektuele aansien daarvan behou en daadwerklik beoefen, bydra tot die verligting van die nood van die armes. *Siyanoqoba*²⁴!

Literatuurverwysings

Barr, J 1973. *The Bible in the modern world*. London: SCM.

Braulik, G 1986. Das Deuteronomium und die Menschenrechte. *ThQ* 166/1, 8-24.

Bultmann, R [1926] 1983. *Jesus*. Tübingen: Mohr & Siebeck.

Childs, B 1979. *Introduction to the Old Testament as Scripture*. London: SCM.

23 Om die titel van Hermann Hesse se boek te gebruik (vgl Hesse [1943] 1986).

24 Die uitdrukking (= ‘ons sal oorwin’) waarmee Mbeki (2004:19) sy in inhuldigingstoespraak afgesluit het.

- De Vaux, R 1961. *Ancient Israel: Its life and institutions*. London: Darton, Longman & Todd.
- De Wette, W L M 1869. *Lehrbuch der historisch-kritischen Einleitung in die kanonischen und apokryphischen Bücher des Alten Testaments*. Berlin: De Gruyter.
- Driver, S R 1901. *Deuteronomy*. 3rd. ed. Edinburgh: T & T Clarke.
- Du Toit, C & Lubbe, G J A 2002. *After September 11: Globalisation, war and peace*. Pretoria: Unisa Press.
- Finklestein 2001. *The dating of the Old Testament: A view from the centre*. Ongepubliseerde referaat gelewer by IOSOT kongres, Basel.
- Hesse, H [1943] 1986. *Das Glasperlenspiel*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Jung, C 1971. *Mensch und Seele*. Freiburg im Breisgau: Walter Verlag.
- Le Roux, J H 2005. Pro Pent: A project for the study of the Pentateuch in South Africa, in: Otto, E & le Roux J H (eds.), *A critical study of the Pentateuch: An encounter between Europe and Africa*, 1-21. Münster: LIT Verlag.
- Mbeki, T 2004. Inauguration speech of President Thabo Mbeki. *Sowetan* 28 April, 19.
- McAllister, J F O 2005. Promises to keep. *Time* 165(11), 37.
- Mendenhall 1954a. Ancient oriental and Biblical law. *BA* 17, 26-46.
- , 1954b. Covenant forms in Israelite tradition. *BA* 17, 50-76.
- Noth, M 1981. *The Deuteronomistic History*. Sheffield: JSOT Press.
- Nicholson, E W 1967. *Deuteronomy and tradition: Literary and historical problems in the book of Deuteronomy*. Philadelphia: Fortress Press.
- Oosthuizen, M 1997. Deuteronomy 15:1-18 from a socio-rhetorical perspective *ZAR* 3, 64-91.
- Otto, Eckart 1994. *Theologische Ethik des Alten Testaments*. Stuttgart: Kohlhammer.
- , 2000. *Das Deuteronomium im Pentateuch und Hexateuch. Studien zur Literaturgeschichte von Pentateuch und Hexateuch im Lichte des Deuteronomiumrahmens*. Tübingen: Mohr & Siebeck.
- , 2002. *Gottesrecht und Menschenrecht: Rechts- und literaturhistorische Studien zum Deuteronomium*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Perlitt, L 1969. *Bundestheologie im Alten Testament*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag (WMANT 36).
- Sachs, J D 2005a. *The end of Poverty: How we can make it happen in our life time*. London: Penguin
- , 2005b. The end of poverty. *Time* 165/11, 26-36.
- S A Stigting, 1994, 28.
- Scheffler, E 1988. Op weg na 'n komprehensiewe geskiedenis van Ou-Israel. *HTS* 44, 665-683.

- , 1993. *Suffering in Luke's Gospel*. Zürich: Theologischer Verlag.
- , 1998. Debating the late dating of the Old Testament. *OTE* 11(3).
- Scholtz, L & I 1996. *Suid-Afrika en die nuwe wêreldorde*. Kaapstad: Tafelberg.
- Stuhlmacher, P 1975. *Der Brief an Philemon*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Sunter, C 1992. *The new century – Quest for the High Road*. Cape Town: Tafelberg.
- Von Rad, G 1961. The preaching of Deuteronomy and our preaching. *Interpretation* 15, 3-13.
- , 1968. *Das fünfte Buch Mose: Deuteronomium*. 2. Aufl. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Weinfeld, M 1972. *Deuteronomy and the Deuteronomic school*. Oxford: Oxford University Press.